

Absoluutin sissit vastaan suhteellisuuden terroristit

Bauman, Zygmunt 1996. Postmodernin lumo. Toimitaneet Pirkkoliisa Ahponen & Timo Cantell. Suomentanut Jyrki Vainonen. Tamperere: Vastapaino. 312 s.

Puolalaissyntyinen, Englannissa asuva Leedsin yliopiston sosiologian emeritusprofessori Zygmunt Bauman on yksi postmoderni-keskustelun keskeisiä hahmoja. Huolellisesti toimitettu Postmodernin lumo -tekstikokoelma tarjoilee Baumanin keskeiset teemat ja käsitteet varsin nautittavassa paketissa. Samoja teemoja käsittelevien artikkeleiden päällekkäisyydet häiritsevät hieman, mutta toisaalta tukevat baumanilaiseen ajattelun tutustumista.

“Mikään ei enää näytä olevan ‘elinikäistä’, eikä yhtäkään asiaa elämässä lähestyttyä, hellitää ja vaalita niin, että se oletettaisiin ikuisiksi. Taidot, työpaikat, työtehtävät, asunnot ja aviopuolisot — ne tulevat ja menevät, ja kaikilla niillä on liian kauan viipyessään taipumus ärsyttää, pitkästyttää tai nolostuttaa.”

Baumanin mukaan eläme nykyisin — niin ihmiset kuin tavaratkin — nomadisessa vaeltamisen maailmassa. Elinikäisen oppimisen korostaminen eurooppalaisessa koulutusajattelussa kertoo siitä, että Baumanin analyysi on jollakin tasolla yleisesti hyväksytty: tiedostamme syvästi, että elinikäistä on

vain muutos ja sen myötä tuleva mahdollisuus ja pakko oppia loputtomasti.

Moderni edustaa Baumanille pelkoa kaaosta kohtaan ja tästä pelosta kumpuavaa tarvetta tehdä tyhjäksi kaikki spontaani, tarvetta tuhota tahaton. Modernissa järjestämisen halu — halu sijoittaa kaikki asiat “oikeille paikoilleen” — ammentaa “lakkaamatta voimaa hellittämättömästä kaaoksen pelosta”. Moderni mieli rauhoittuu voidesaan määrätellä asiat normaaleiksi ja epänormaaleiksi. Aivan erityisesti olemassaolon kokemus on moderni “mikäli sitä luodaan ja ylläpidetään yhteiskuntasuunnittelun avulla”. Moderni ajattelutapa ja ultrarationaalisen hallinnon ihanne kuuluvat yhteen.

Moderniin liittyy myös pyrkimys luokitella ihmiset joko ystäviksi tai vihollisiksi. Näiden kategorioiden ulkopuolelle jäävät — muukalaiset — järkyttävät juuri siksi, että he eivät sovi kategorioihin. Muukalainen ei ole ystävä eikä vihollinen. Muukalaisten mukana yhteisöihimme kulkeutuu häiritsevää erilaisuutta ja toiseutta.

Postmoderni mielentila puolestaan merkitsee Baumanille pyrkimystä purkaa, kuluttaa, ilkkua ja dekonstruoida. Postmodernissa “kaikki mikä ‘on’, on toistaiseksi, kunnes toisin ilmoitetaan”. Bauman pitää videonauhaa postmodernin huijipentumana, koska se houkuttaa

“toistuviin päällehoitoihin ja on käytettävissä aina uudelleen”. Niin tutkimuksessa kuin politiikassakin “suhteellisuutta ei tule vain paheksua ja vastustaa, vaan siitä on tehtävä johtopäätöksiä ja siihen on sopeuduttava”.

Bauman kuitenkin uskoo, että moni filosofi ja poliitikko sotii postmodernin mukana tulevaa relativismia vastaan, “puhumattakaan siitä, että sen hyväksyisi tervetulleeksi tavoitteeksi”.

Baumanin kirjan paradoksi on siinä, että Bauman laataa joukon vapauttavia ja monella tavalla anarkistisuudessaan rakentavia postmodernin mielentilan käsitteitä, muttei itse oikein näe ajattelunsa myönteisiä mahdollisuuksia. Hänen oma suhteensa kuvaamaansa postmodernin ilmiöön jää ulkokoh-taiseksi ja etäiseksi. Tekstissä on jotakin vakavaa ja raskasmielistä, ikään kuin rivien väliin jäävää, itsellekin tiedostamatonta surutyötä modernin kulttuurin haudalla ja samalla kyvyttömyyttä iloita kaikesta siitä postmoderniin kuuluvasta räjäyttävästä voimasta, jota kirja toisaalta kuvaa.

Bauman suhtautuu kriittisesti aikaamme leimaavaan asiantuntijauskoon. Hänen mukaansa riippuvuus asiantuntijapalveluista on yksi postmodernin yhteiskunnan keskeisistä alistusmekanismeista. Tarkkakatseisesti hän myös kuvaa eri asian-

tuntijakulttuurien kuten eri tieteenalojen keskinäistä ylenkatsetta, kyräilyä ja kamppittamista. Bauman jakaa yhteiskunnan kolmeen laajaan sosiaaliseen ryhmittymään: eliittiin, joka määrittelee hyvän, sivistyneen ja valistuneen ihmisen mallin; rahvaaseen, joka on sivistymätöntä ja valistumatonta sekä kouluttajiin, joiden tehtävä on rahvaan jalostaminen, sivistäminen ja valistaminen.

Mutta ohjautuuko aikuiskasvatus valistusajattelun ihanteista vai kouluttajien oman asiantuntijakulttuurin ehdoilla? Valistusajattelun idea on ainakin teoriassa se, että valistajien ja valistettavien välimatka lyhenee ja lopulta häviää. Sen sijaan asiantuntija ja hänen asiakkaansa välisen kuilun on määräkin säilyä leveänä. Baumanin mukaan asiantuntija haluaa säilyä tietäidoltaan ylivoimaisena asiakkaaseensa nähden ja viime kädessä kasvattaa asiakkaansa riippuvuutta hänestä.

Intellektuellit ovat Baumanin mukaan niitä, jotka työstävät määritelmiä ja tarinoita ja kamppailevat niistä. Bauman uskoo, että niin tieteellisessä kuin yhteiskunnallisessa kamppailussa meillä ei itse asiassa ole faktoja vastaan faktoja vaan ainoastaan kertomuksia vastaan kertomuksia. Niin tiedollinen kuin poliittinen valta on sillä, joka rakentaa puhuttelevimpia kertomuksia.

Tänä päivänä erityisalojen intellektuelli on korvannut monen alan intellektuellin, ja samalla esimerkiksi Pierre Bourdieun haikailema ajatus kollektiivisesta intellektuellista on käy-

nyt yhä mahdollisemmaksi. Intellektuellit eivät enää puolusta kokonaisnäkemystä ja yhteistä hyvää, vaan hekin kilpailevat keskenään niukoista määrärahasursseista ja asiantuntijastatuksistaan.

Bauman yhtyy niihin, joiden mukaan omassa kulttuurisamme yksi suurimmista käytännön ongelmista on kommunikaatioerikoistuneiden tietojärjestelmien välillä. Hieman kaihoisesti hän muistelee mennyttä aikaa, "jolloin koulutetut ihmiset lukivat samoja kirjoja, kantoivat huolta samoista asioista ja keskustelivat niistä". Siksi hän peräänkuuluttaa edustamalleen tieteenalalle, sosiologialle, uutta roolia tulkintasääntöjen selkeyttäjänä ja kommunikaation edellytyksistä huolehtijana. Tällaista rooliahan esimerkiksi Rorty on tarjonnut filosofialle.

Samalla Bauman näkee sosiologian tehtävän varmuuksien epäilemisenä, "koska jokainen varmuus on samalla vaihtoehtojen poissulkemista." Sosiologian tehtävä "ei ole kertoa, että 'olen oikeassa ja sinä väärässä', vaan osoittaa, että mikään uskomus ei ole absoluuttinen ja universaali, että jokaisesta ratkaisusta voidaan keskustella, että sille tarjoutuu aina useita vaihtoehtoja."

Baumanin mielestä Euroopassa ehkä huomattavin nykyilmiö on kansallisvaltion häviäminen. Ilmiönä kansallisvaltio oli ainutlaatuinen instituutio, sillä se yhdisti taloudellisen hallinnon, poliittisen vallan ja kulttuurisen hegemonian. Nyt talous globalisoituu ja taloudellinen hallin-

to irtautuu kansallisvaltiosta "ylöspäin". Postmodernin käänteen myötä kulttuurinen hegemonia puolestaan liikkuu "alaspäin", erilaisten alakulttuurien suuntaan.

Bauman ei sure kulttuurisen hegemonian luisumista kansallisvaltioiden käsistä. Kansallisvaltioilla oli (ja on yhä: "moderni mielentila" ei ole ainoastaan historiallinen ilmiö) taipumus konstruoida ihmiset "kansalaisiksi" sekä saarnata jaetusta kohtalosta ja yhteisestä päämäärästä. Samalla kansallisvaltiot vaivhkaa oikeuttavat vihamielisyyden muukalaisia kohtaan. Kansallisvaltiot ovat toisin sanoen viljelleet nationalismia, joka kuuluu Baumanin mukaan me-puheiden suureen perheeseen eli diskursseihin, joissa tuotetaan ja vaalitaan identiteettejä ja vastaidentiteettejä. Me-puheet edistävät binaarisia jakoja, kuten maailman jakamista ystäviin ja vihollisiin.

Postmoderni aiheuttaa hermostuneisuutta, koska se korostaa yksilön vastuuta valita oma tiensä ja kieltää yksinkertaiset, selvät ja ongelmattomat tavat erottaa hyvä ja huono, oikea ja väärä. Baumanin mukaan olemme palaamassa tilanteeseen, jossa yksilöille palautuu suurempi henkilökohtainen moraalinen vastuu teoistaan, sillä enää heidän käytössään ei ole absoluuttista moraalista koodistoa uni-versaaleine ohjeineen.

Bauman kuitenkin muistuttaa, että postmodernista ei voi tulla globaalia kulttuuria, sillä se on leimallisesti hyvinvoivien, varakkaiden ja etuoikeutettujen maiden mentaalinen tila. Bau-

MODERNI	POSTMODERNI
Ihminen on pyhiinvaeltaja <ul style="list-style-type: none"> ● jossakin siintää luvattua, perimmäinen tavoite ● elämänprojekti tai -suunnitelma valittu jo varhain ● pysyvä identiteetti tai sen tavoittelu 	Ihminen on nomadi <ul style="list-style-type: none"> ● nomadin elämä on vaeltamista yhteenkuulumattomien ja irrallisten paikkojen välillä ● nomadi ajattelee korkeintaan seuraavaa leirintäaluetta, ei elämänprojektiä ● liikkuminen identiteettien läpi, minän koostaminen, pysyvän identiteetin vastustaminen
intellektuellin perustyyppi: absoluutin sissi	intellektuellin perustyyppi: suhteellisuuden terroristi
ajattelun, tutkimuksen ja rationaalisuuden etenemissuunta: virheestä totuuteen	ajattelun, tutkimuksen ja rationaalisuuden etenemissuunta: tulkinnasta toiseen
objektivismi, edistys (suhteellisuus on sairautta)	suhteellisuus (objektivismi on mahdotonta)
objektiivinen totuus	käytännöllinen tietotaito (fronesi)
ajattoman ja yleispätevän tieteen ihanne ja sen loogis-kokeelliset menetelmät	tietoisuuden ja tieteen tietoisuus omasta historiallisuudestaan, hermeneutiikka
etiikka (teoria moraalista)	moraaliset teot, joista jokainen on itse vastuussa
järjestyksen, varmuuden ja rakenteen tavoittelu, kaaoksen pelko	kaaoksen, epävarmuuden ja epämääräisyyden hyväksyminen
järjestäminen	säätelyn purkaminen
tekstin ulkopuolella on maailma	tekstin ulkopuolella ei ole mitään
Suuret Projektit	pienet projektit
tulevaisuutta voi ennustaa, sitä voi tahdonalaisesti suunnitella ja muokata	tulevaisuutta ei voi ennustaa, eikä siitä kannata huolehtia

man lainaa Lyotardia: "Ihmiskunta jakautuu kahtia. Toista puoliskoa odottaa kompleksisuuden haaste, kun toinen puolisko kohtaa henkinjäämisen ikivanhan, pelottavan haasteen."

Tiivistän lopuksi yksinkertaiseen taulukkoon kirjan esittelemiä modernin ja postmodernin vastakohtaisuuksia. Kuinka näet itsesi ja ajattelusi tässä baumanilaisessa jäsennyksessä? Oletko absoluutin sissi vai suhteellisuuden terroristi? Olen vakuuttunut, että kannattaa pohtia. Kirjakin kannattaa lukea. Sen ohessa suosittelen lukemaan esimerkiksi valtioneuvoston tulevaisuusselontekoja, suomalaisen tietoyhteiskunnan strategia-asiakirjoja tai puolueiden ohjelmia. Yhdistelmä on heuristinen.

Jussi T. Koski